

Makale Geliş Tarihi**15.04.2025****Makale Yayın Tarihi****20.06.2025**

ZAZA DİLİ VE KÜLTÜRÜ

ZAZA LANGUAGE AND CULTURE

Emine Yavuz ÇETİN¹, NEJLA DURU EKİN²**¹Öğretmen, Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı, 0009-0002-3921-042X****²Öğrenci, Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı, 009-0000-3535-1802**

Özet

Zazalar, Çoğunlukla Türkiye'nin doğusunda yaşayan kendi dilleri olan Zazacayı konuşan bir topluluktur. Yeterli derecede bilinmemektedirler. Bu projede, Zaza dili ve kültürü hakkında bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak ana dili Zazaca olan farklı yaş ve cinsiyete kişilerle görüşme yapılarak bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma literatür tarama ve yarı yapılandırılmış görüşme ile yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucu Zazaların yaşadıkları bölgelere, inandıkları dinlere göre yaşamları ve dilleri farklılık göstermiştir. Zazalar ve Zazaca yaşadıkları bölgeler hariç çok bilinmemektedir. Zazalar farklı kişiler tarafından farklı tanımlanmaktadır. Gelenek görenekleri, kültürleri ise yaşadıkları bölgeden etkilenmiştir. Yaşayış biçimleri çok etkilemiştir. Sadece Türkiye'de değil, az da olsa başka ülkelerde de yaşayan Zazaların sayısı da pek fazla değildir. Bu sebepten haklarında fazla bir bilgi de yoktur. Özellikle tarihleri hakkında pek bir şey bilinmemekle birlikte Kürtlerden daha önce bu topraklara geldiği, İran'dan gelip İranlı bir halk olduğu bilinmektedir. Zazalar dinlerine, gelenek göreneklerine çok bağlıdırlar. Giyim tarzları, düğünleri, yemek kültürleri Doğu kültürüyle neredeyse aynı olsa da ufak tefek farklılıklar da vardır. Zazalar hakkında bilgiler Zazalardan öğrenilmeye çalışılmış ve bunun gibi bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Zaza, din, dil, adet

Abstract:

Zazas are a community that mainly lives in the east regions of Turkey and they speak their own language, Zazaki. They are not known enough. This Project aims to provide a perspective on the Zaza's language and culture. For this purpose, information was gathered through interviews with individuals of different ages and genders whose native language is Zazaki. This research has been structured based on the available literature. The interviews revealed that Zazas' living regions, religious beliefs, and languages are perceived differently by different people. Zazas and the regions they inhabit have been defined differently by various groups. Their customs, traditions, and culture have been shaped by their geographical surroundings. Their way of life has been significantly influenced by their environment. Not only in Turkey but also abroad, there is little information about the Zaza people, leading to a lack of comprehensive knowledge about them. Although their exact history is not well known, it is believed that they are a people who came from Iran to these lands before the Kurds. Their religious practices and traditional customs are closely linked. Their clothing styles, wedding

ceremonies, and food culture are largely similar to Eastern traditions, with minor differences. This study aims to gather information about Zazas and provide insights into their culture.

Key Words: Zaza, religion, language, customs

1. GİRİŞ

Zazalar merkez olarak Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan yerleşik bir halktır. Zazaların en önemli ve kendilerine has özellikleri konuştukları dil olan Zazaca, nispeten korunmuş gelenek-göreneklere ve dinsel yaşamlarıdır. Zazaların yaşam yerleri yüzyıllardan beri Fırat, Murat ve Dicle nehirleri arasındaki derin vadiler ve buraları çevreleyen dağlık alanlardır. Zazaların yaşam sürdüğü bölgeler, Bingöl'ün neredeyse tamamı, Elâzığ'ın doğu ve güney kısmı ve Palu, Urfa Siverek ve Adıyaman Gerger'in dâhil olduğu güney üçgeni, Tunceli'nin doğusu ile Erzincan'a, kısmen Gümüşhane'ye kadar uzanan kuzey yerleşimleri; Sivas'ın Zara, İmranlı, Divriği ve Ulaş ilçeleri, Muş Varto ile Bitlis'in Mutki ilçeleri ve Siirt'in Baykan Ziyaret beldesi, Aksaray'ın Ortaköy İlçesi, Ardahan'ın Göle İlçesi, Bitlis'in Mutki İlçesi, Diyarbakır'ın merkezi, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp ve Lice İlçeleri, Elâzığ'ın Karakoçan, Maden, Arıcak, Palu, Kovancılar, Sivrice ve Alacakaya İlçeleri, Erzincan'ın Çayırlı, İliç, Kemah ve Tercan İlçeleri, Erzurum'un Aşkale, Çat, Tekman, Krayazı ve Hınıs İlçeleri, Malatya'nın Pütürge ve Arguvan İlçeleri, Mardin'in Derik İlçesi, Kars'ın Selim İlçesi, Kayseri'nin Sarız İlçesi, Konya'nın Ereğli İlçesi, Siirt'in Baykan İlçesi, Şanlıurfa'nın Siverek İlçesi, Tokat'ın Almus İlçesi, Tunceli'nin merkezi, Çemişkezek, Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık, Pertek ve Pülümür İlçelerinde Zaza nüfusu yerleşik halde yaşamaktadır. Bunun dışında, belirtilen coğrafyadan çeşitli zamanlarda göçlerle başta Türkiye'nin büyük illeri olmak üzere İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Erzurum, Kars ve Bursa gibi Türkiye'nin çeşitli illerine yerleşmiş Zazaların oranı da azımsanmayacak derecede fazladır. Ayrıca başta Almanya olmak üzere Avrupa'da bir milyona yakın Zaza nüfusu Avrupa ülkelerinde göçmen olarak ikamet etmektedir. Kesin olmamakla birlikte hem ana coğrafya hem de göçle gidilen bölgeler göz önüne alındığında, Zazaların toplam nüfusu için 4-5 milyon rakamları verilmektedir.

Zazaların çoğu inanç olarak Müslüman bir toplum olmasına rağmen Gerger ve Bitlis'te anadili Zazaca olup Hristiyan olan birkaç köy vardır. Zazalar inanç bakımından içlerinde farklı mezhepler barındırmaktadır.

“İnanç bakımından Koçgiri, Dersim, Erzincan, Kuzey-Bingöl, Varto, Hınıs, Tekman, Çat, Sarız, Göle, Selim gibi yerleşim alanlarındaki Zazalar Alevi inancına mensupken, geri kalan bölgeler Sünni Zazalardan oluşur. Bu kesimden olup Elâzığ, Bingöl merkez, Genç, Solhan, Hani, Kulp, Lice, Ergani, Dicle, Eğil, Silvan, Hazro, Mutki, Baykan gibi merkez yerleşim alanında Şafii, Maden'in bir kısmı, Çermik, Çüngüş, Siverek, Gerger ve Aksaray'dakiler Hanefi diye ikiye ayrılır. Onun dışında, Gerger'de anadili Zazaca olan Süryani ve Ermeni köyleri, Dersim'de yer yer Ermeni aileler de bulunmaktadır.”(KESKİN, 2015)

“Zazaların kendilerini ve dillerini tanımlamaları bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Kendini tanımlama şekli aslen ulusal olmayıp, etnik veya dini niteliktedir. Koçgiri yöresindekiler kendilerini genelde Zaza, dillerini Zazaki diye tanımlarken, eski kuşakta Ma “biz” ve Zonê Ma “dilimiz” tanımlaması da vardır. Bugünkü anlamda Dersim (Mamekiye, Tunceli), Erzincan ve Bingöl'ün Yayladere ve Yedisu bölgesindeki Alevi Zazalar kendilerini Kırmanc diye tanımlarken, dillerini Kırmancî, eski kuşakta “Dımılki” de bilinmekle, komşu bölgelerdeki Sünni Zazaları Zaza, Sünni Kürtleri Khurr, Alevi Kürtleri Kırdas, Kürtçeyi Kırdaski olarak bilir. Dil olarak Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani üst grubun İranî diller grubuna ait bir Kuzeybatı İranî dilidir”(KESKİN,2015)

Araştırmanın Problem durumu; Zaza dili ve kültürü yeterince bilinmemektedir.

Araştırma Soruları;

1. Hangi topluluğa Zaza denildiği ile ilgili yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
2. Zazaların hangi bölgelerde yaşadıkları hakkında yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
3. Zazaların tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
4. Yaşadıkları bölgelerin Zazaların kültürü ve yaşamı üzerinde etkisi olmuş mudur?
5. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında farklılıklar var mıdır?
6. Zazaların inançlarıyla ilgili yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
7. Zazalar coğrafyamızda yeterince bilinmekte midir?
8. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında dil farklılıkları var mıdır?
9. Zazaların gelenek ve görenekleri hakkında yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
10. Zazaların yemek kültürü hakkında yeterli bilgi bulunmakta mıdır?
11. Zaza düşünleri diğer düşünler arasında farklılıklar bulunmakta mıdır?
12. Zazaların giyim kuşamları hakkında yeterli bilgi bulunmakta mıdır?

Araştırma Hipotezleri:

1. Hangi topluluğa Zaza denildiği ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.
2. Zazaların hangi bölgelerde yaşadıkları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.
3. Zazaların tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.
4. Yaşadıkları bölgelerin Zazaların kültürü ve yaşamı üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir.
5. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında farklılıklar vardır.
6. Zazaların inançlarıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.
7. Zazalar coğrafyamızda yeterince bilinmemektedir.
8. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında dil farklılıkları olduğu düşünülmektedir.
9. Zazaların gelenek ve görenekleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.
10. Zazaların yemek kültürü hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.
11. Zaza düşünleri ve diğer düşünler arasında farklılıklar vardır.
12. Zazaların giyim kuşamları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır

310

2. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, araştırma bulgularının altında yatan “neden” sorusuna cevap arayan yöntemdir. İstatistikler ve yapısal veriler üzerinde daha az durarak, metin tabanlı bilgiler üzerinden insanların davranışlarını ve duygularını ayrıntılı şekilde anlamamızı sağlar. Yarı yapılandırılmış görüşme ise, incelenmek istenen konu hakkında katılımcılardan aynı konu hakkında aynı türde bilgilerin toplanması amacıyla yapılan bir görüşme türüdür. Bu yöntemde görüşme öncesinde, görüşmeciye rehberlik edecek görüşme sorularının ya da konu başlıklarının yer aldığı görüşme formu hazırlanır.

Yöntemin Uygulanması

Proje çalışmasında konuyla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra Zaza dili ve kültürü hakkında bakış açısı oluşturma amacına yönelik 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. 6 kişi ile görüşme yapıldı. Bu kişiler:

Ö. Y. : 36 yaşında, kadın, aslen Diyarbakır-Hanili. Eğitim durumu: Lisans

A. E. : 69 yaşında, erkek, aslen Diyarbakırlı. Eğitim durumu: İlkokul mezunu

N. T.: 37 yaşında, kadın, aslen Tuncelili. Eğitim durumu: Lisans

E. E.: 43 yaşında, erkek, aslen Diyarbakırlı. Eğitim durumu: Lisans

S. A.: 39 yaşında, kadın, aslen Diyarbakırlı. Eğitim durumu: Ortaokul mezunu

S. E.: 31 yaşında, kadın, aslen Diyarbakırlı. Eğitim durumu: Lisans

BULGULAR

Farklı yaş gruplarına, eğitim durumlarına mensup; aslen Diyarbakır ve Tuncelili olan 4 kadın ve 2 erkek Zaza ile yapılan görüşme sonunda elde edilen bulgular şunlardır.

1. Kimlere Zaza denir?

N. T.: Alevi ve Suni kesimden oluşan Zazalar Kürt mü yoksa Türk mü diye tam olarak belli olmayan bir kavimdir.

S. E.: Zazaca konuşanlara Zaza denir.

Ö. Y. : Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dil olan Zazaca konuşup, Türkiye'nin genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayanlara denir. İranî bir halktır. Zazaca ve Farsçada pek çok ortak kelime vardır.

A. E. : İran'dan Elâzığ'ın Palu ilçesine yerleşip oradan dağılan genellikle dağ kesimlerinde yaşayan bir toplumdur.

E. E.: Türkiye'nin farklı yörelerinde yaşayan ve yerel bir dil olan Zazacayı konuşan kimselere denir.

S. A.: Zazalar ; Hint-Avrupa dil ailesine bağlı bir dil olan Zazaca konuşan; Türkiye'nin çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Diyarbakır, Adıyaman, Şanlı Urfa illerinin belirli bölgeleri) ile Doğu Anadolu Bölgesin (Bingöl, Erzincan, Elâzığ, Bitlis ve Tunceli illerinin belirli bölgeleri) belirli bölgelerinde yaşayan bir halktır

2. Zazalar nerelerde/hangi bölgelerde yaşar?

N. T.: Erzincan'ın güneyinden, Sivas'ın doğusunda, Tunceli'nin her yerinde, Elâzığ'ın Palu, Muş'un Varto İlçesinde, Bingöl, Diyarbakır'ın Lice, Çermik, Çüngüş, Eğil, Urfa'nın Siverek İlçesinde, Kayseri'nin Sarız, Erzurum'un Hınıs, Gümüşhane'nin Kelkit İlçesinde yaşarlar.

S. E.: Zazalar Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yani Türkiye'nin doğusunda yaşamaktadırlar.

Ö. Y. : Doğu Anadolu'daki şehirlerde yaşarlar. Muş özellikle Varto, Erzurum, Erzincan, Bingöl Elâzığ, Tunceli, Diyarbakır, Adıyaman(Gerger), Şanlıurfa(Siverek) bölgelerinde yaşarlar.

A. E. : Doğu, Güneydoğu Anadolu'da yaşarlar. Urfa'nın Siverek ilçesi, Adıyaman'ın Gerger ilçesi, Bitlis gibi daha çok dağ kesimleri olan yerlerde yaşarlar.

E. E.: Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşamakla beraber ağırlıklı olarak Bingöl, Diyarbakır, Urfa, Elâzığ ve Tunceli'de yaşamaktadırlar.

S. A.: Türkiye'nin çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Diyarbakır, Adıyaman, Şanlıurfa illerinin belirli bölgeleri) ile Doğu Anadolu Bölgesinin (Bingöl, Erzincan, Elâzığ, Bitlis ve Tunceli illerinin belirli bölgeleri) belirli bölgelerinde yaşarlar.

3. Zazaların tarihi hakkında kısaca bilgi verebilir misin?

N. T.: Ben Dersim Zazası olduğum için bizim kökenimiz anlatılanlara göre İran'ın kuzeyinden Gilan'da bulunan Deylen bölgesinden göç edip Tunceli'ye yerleşerek kendi halkımızı oluşturmuşuz. Deylenliler Akurük kolu üzerinden İslamiyet'i kabul etmiş olup Hz. Ali soyundan gelmekteyiz. Dersim halkı 126 aşiretten ve boydan oluşan bir halk olmuş. Göçten dolayı farklı mezhep dalgalanmalarının yaşanması kültürümüze de yansımıştır.

S. E.: Kesin olmamakla beraber Zazaların Kürtlerden daha önce Anadolu'ya daha önce geldikleri söylenmektedir. Kafkas Hurilerine dayandıkları da söylenmektedir. Aynı zamanda Zazaların kökeninin İran'dan geldiği de söylenmektedir. Zazaca ile Farsçanın benzerlik göstermesi de bunu desteklemiştir.

Ö. Y. : Bu konu hakkında bir bilgim yok.

A. E. : Bu konu hakkında bir bilgim yok.

E. E.: Zazalar hakkında farklı kaynaklarda birçok bilgi bulunmaktadır. Fakat genel kanı Zazaların İranî milletlerinden geldiği, Anadolu'ya ilk geliş yerlerinin Elâzığ'ın Palu ilçesi olduğu ve oradan da Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıldığı yönündedir. Ayrıca Mezapotamya'da yaşayan eski halklardan olduğunu söyleyen kaynaklar vardır ve bende bu fikirdeyim.

S. A.: Zazaların kökeni MÖ 2350-2150 dönemlerinde Anadolu'ya yerleşen bir Kafkas halkı olan Hurilere dayanmaktadır. Zazalar Kürtlerden çok önce bu topraklara yerleştikleri için, bugün Kürtlerin yaşadıkları bölgeler tarihsel olarak anayurtlarıdır. Bazı kaynaklara göre de İran'dan gelip Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. Genelde Zazaların da Kürt ırkından olduğu söylene de kaynaklara göre Zaza ırkı kendi başına farklı bir ırktır.

4. Yaşadığınız bölgenin yaşayış biçiminiz ve kültürünüz üzerinde ne gibi etkileri oldu?

N. T.: Tunceli'de başta aşiretler ve ağalar varmış. Biz Kureyşan aşiretine bağlıydık. Daha çok hayvancılık yaparlarmış. Dağlık bölge olduğu için büyük baş ve küçük baş hayvan besler tereyağı, süt ve çökelek gibi gıdalar elde ederlermiş. Çok fazla besin elde edemedikleri gibi yöresel yemekleri de un ve tereyağının birleşiminden oluşmaktadır.

S. E.: Aslen Diyarbakırlıyım fakat Diyarbakır'da yaşamadım bu yüzden o kültür ile etkileşim içerisinde olmadığım için hayatım ve yaşamıma tam olarak bir etkisi olmadı.

Ö. Y. : Ben Antalya'nın Alanya ilçesinde ikamet etmekteyim ve maalesef yerli halkın çoğu Zazalar hakkında hiçbir bilgiye sahip değil hatta tanımıyorlar ve hiç duymamışlar. Ben de elimden geldiğince kültürümü anlatmaya çalışıyorum.

A. E. : Hayır, yaşadığım bölgenin kültürüm üzerinde bir etkisi olmadı.

E. E.: Yaşadığım bölge bir kültür mozağine sahip farklı milletlerden, kültürlerden pek çok insan bulunmakta fakat kendi kültürümün olduğu bölgede yaşamadığım için kültürümü çok yaşadığım söylenemez.

S. A.: Maalesef son yıllarda özellikle medyanın insan hayatına girmesinden sonra Zaza kültür de yavaş yavaş yok olmaktadır. Çünkü Zazaların pek kültürüne bağlı olduğun kanısında değilim. Özellikle Kürt ve Türk kültürü etkisi altına girmiştir.

5. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında farklılıklar var mıdır? Varsa ne gibi farklılıklar vardır?

N. T.: Evet, dediğim gibi göçlerin yaşanmasıyla Doğu Anadolu'nun birçok kısmına dağılan Zazalar Kürt-Türk olarak farklılık göstermektedir.

S. E.: Kültür ve dil olarak farklılık yok. Fakat şive farklılıkları bulunmakta. Ben aslen Haniliyim ve bir Hnaili ile bir Çermikli ve Çınarlı arasında farklılıklar bulunmakta. Tunceli ve Dersimlinin konuştuğu Zazaca da aynen öyle. Tamamen birbirinden farklı değil ama dediğim gibi şive farklılıkları var.

Ö. Y. : Gözlemlediğim ve edindiğim bilgiler neticesinde bazı kelimelerde telaffuz farklılıkları vardır. Örneğin, Tunceli Zazacasında yarın kelimesinin karşılığı “meşte”, Diyarbakır Zazacasında ise “sıba”dır.

A. E. : Şive farklılıkları vardır. Tunceli, Dersim'in şivesi farklıdır. Diyarbakır'ın şivesi daha anlaşılırdır.

E. E.: Ağız, din farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin; Tunceli Zazalarının şivesi daha farklı ve mezhepleri de Aleviliktir. Bingöl'de de Alevi mezhebine mensup Zazalar bulunmakta diğer şehirlerde genellikle Şafi mezhebine mensuplardır. Şive farklılıkları da vardır.

S. A.: Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında farklılıklar vardır. Hem yaşayış tarzları-Kültürleri arasında farklılık göstermektedir. Özellikle giyim kuşamları ve kullandıkları dilleri (Zazaca) arasında büyük farklılıklar vardır. Zazaların yaşadıkları bölgeler arasında kullanılan diller arasında ki fark belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Örneğin Tunceli yöresinde kullanılan Zazaca dili ile Diyarbakır bölgesinde yaşayan Zazaların konuştuğu Zazaca dili arasında büyük farklılık vardır .Ben bir Zaza olduğum halde Tunceli yöresinde kullanılan Zaza dilini anlamakta zorluk çekiyorum.

6. Zazalar hangi inanca (din/mezhep) bağlıdır? (Görüşülen kişinin isteğine bağlı olarak cevaplanabilecek sorudur.)

N. T.: Belirttiğim gibi göç sebebiyle mezhep farklılığı da yaşamaktadır. Alevi ve Sunni Zazası olarak değişmektedir. Benim Dersim bölgesinden gelen atalarım, kökenlerim ve Hz. Ali soyuna bağlı kültür ve geleneklerini taşımaktayım.

S. E.: Genel olarak Müslümanlar ama günümüzde Adıyaman Gerger ilçesine bağlı Süryani Zazalar var, az sayıda olsalar bile hala orada dinlerini yaşıyorlar. Mezhep farklılıkları hakkında pek bir bilgi yok fakat din farklılıkları olduğu için mezhep farklılıkları da var.

Ö. Y. : İslamiyet'in Hanefi ve şafi mezheplerine mensuplardır.

A. E. : Zazalar inançlarına çok bağlılardır. Genellikle Müslümanlardır. Farklı mezhep olarak Aleviler vardır.

E. E.: Zazalar İslam'ın Şafi mezhebine bağlılardır. Fakat Tunceli'deki ve Bingöl'ün bir kısmındaki Zazalar Alevi mezhebine mensuptur. Yani mezhep farklılıkları vardır.

S. A. : ; Zazalar dini ağırlıklı olarak İslam'dır. Mezhep yoğunluğu ise yaşadıkları bölgelere göre Sunni ve Alevi'lidir. Sunni kesim içerisinde kalan Zazaların bir kısmı Hanefi bir kısmı da Şafii'dir. Tunceli'nin hemen hemen hepsi, Elâzığ ve Erzincan'nın bir bölümü Alevidir. Zazaların yaşadığı diğer bölgeler genellikle Sunni'dir.

7. Zazalar yaşadığımız coğrafyada yeterince biliniyor ve tanınıyor mu?

N. T.: Yeterince bilindiğini zannetmiyorum. Maalesef daha çok Kürt-Türk, Alevi-Sunni ayrımı olarak değerlendiriliyor.

S. E.: Doğu'da biliniyor fakat Batı'da bilinmiyor. Ben üniversitede” Zazayım.” dediğimde” O ne?” gibi sorular alıyordum. Çünkü daha önce Zazaların ne olduğunu, dillerinin ne olduğunu bilmiyorlardı. Yani Doğu'da biliniyor ama Batı ve İç Anadolu'da pek bilinmiyor.

Ö. Y. : Bilinme dereceleri bölgelere göre değişmektedir mesela Antalya'da duyan, bilen, tanıyan pek bulunmamaktadır.

A. E. : Zazalar yaşadıkları yerlerde bilinmektedir.

E.E.: Hayır, yeterince bilinmiyor çünkü Zazalar sayı olarak az ve Kürtler ile çok karıştırılmakta.

S. A.: Zazaların gerek dünya tarihinde gerekse ülkemiz tarihinde pek bilinmediği kanısındayım. Daha çok (doğru olduğunu asla kabul etmiyorum) Kürt ırkı olarak tanımlanmaktadır.

8.Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında dil farklılıkları var mıdır? Var olduğunu düşünüyorsanız örnekler verebilir misiniz?

N. T.: Evet, var. Mesela Dersim Zazacasıyla bir Diyarbakır, Urfa Zazacası çok farklı. Doğudaki pek çok Zaza dili farklılık göstermekte. Bazıları Kürtçeyle etkileşim göstermiş ve bu dillerine, konuşma tarzlarına da yansımıştır.

S. E.: Dediğim gibi dil farklılığı yok fakat şive farklılığı var. Zazacada “Nasılsın?” kelimesini bir Hanili farklı telaffuz ederken özellikle bir Çermikli ve Çınarlı farklı telaffuz eder. Yine anlaşılır o kelimenin anlamını anlarsın fakat şive farklılığı olur.

Ö. Y. : Evet , var. Çermik Zazalarında “hoyle” kelimesi güzel demekken Hanililerde “vezo” kelimesi güzel demektir.

A. E. : Şive farklılıkları vardır. Örneğin, Alevilerin Zazaca kız derken kullandıkları kelime farklıdır. Zazaca Kürtçenin bir şivesi de değildir ayrı bir dildir.

E. E.: Çevresindeki dillerden de etkilendiğinden bazı farklılıklar var. Fakat diğer bölgelerdeki Zazalarla anlaşılamayacak kadar değil. Örnek olarak, Tunceli Zazaları s yerine ş kullanırlar. Buna benzer farklılıklar vardır.

S. A.: Zazaları yaşadığı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında dil farklılıkları vardır. Biz buna daha çok ağız ya da şive farkı diyoruz. Yukarıda belirttiği gibi örneğin Diyarbakır'da konuşulan Zaza dili ile Tunceli de konuşulan dil arasında büyük fark vardır hatta Diyarbakır'ın Hani ilçesinde konuşulan Zazaca ile Çermik ilçesinde konuşulan Zazaca dili arasın da bile şive farkı vardır.

9.Zazaların gelenek ve görenekleri hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

N. T.: İçinde yaşayıp büyüdüğümüz memlekete göre farklılık göstermiştir.

S. E.: Doğu kültüründen pek bir farkı yok. Zaza kültürü diye ayrı bir şekilde ele alamayız. Kıyafetler, gelenek görenekler olsun hep aynı. Burada Zazaları Kürtlerden ayıran en büyük hatta tek farklılık dilleridir. Onun dışında bir farklılık yok. Kıyafet olarak Doğu'ya özgü kıyafetleri Zazalarda giyiyor (Bindallı, kaftan gibi). Fakat 1970 yıllarda Tunceli (Dersimli)

kadınların (Zaza kadınlar) düğünlerde giydiği kıyafetler farklıydı daha çok çiçekli ve parlak kıyafetler giyer ve yazmalarını kundak şeklinde bağlarlardı.

Ö. Y. : Gelenek ve göreneklerine son derece bağlıdırlar. Günlerce süren ve çok kişinin katıldığı düğünlerimiz, düğünlerde giydiğimiz elbiselerimiz, düğünlerde gelen misafirlere ikram etmek için yaptığımız kazan kazan yemekler, hala annemin her bayram sabahı yaptığı bayram yemeklerimiz, bayram çöreklerimiz olmazsa olmazlardandır.

A. E. : Zazalar gelenek ve göreneklerine önem verir ve yaşatmaya çalışırlar.

E. E.: Anadolu'daki geleneklere bağlıdırlar. Misafirperver, büyüklerine saygılı ve eğitime çok önem veren bir toplumdur.

S. A.: Zazalar gelenek ve göreneklerine çok bağlıdırlar. Hala düğünlerinde ve yaslarında bu geleneklerine bağlı olarak hareket ederler. Zazalar genellikle dağ kesimlerinde yaşayan bir ırktır. Buda yaşantılarına belirgin bir şekilde yansımaktadır. Dağlarda tarım yapma imkânları çok kısıtlı olduğu için genellikle eğitim hayatına önem vermişlerdir. Bugün Zazaların yaşadıkları bölgelerde devlet kurumlarında görev yapan pek çok Zaza'yla karşılaşabilirsiniz.

10. Zazaların yemek kültürü nasıldır?

N. T.: Dersimlilerin pek yemek kültürü yoktur. Bu da kısıtlı imkânlardan dolayıdır. Basit yemekler az malzeme ile yapılmıştır.

S. E.: Geçmişte Zazaların kendilerine özgü mutfakları vardı fakat bu mutfak günümüze gelmemiştir. Şuan doğu bu mutfak doğu mutfağı diye adlandırılır.

Ö. Y. : Çok çeşitli, geniş bir yemek kültürümüz vardır. Yemeklerimizin bol acılı salçalı etli olması diğer bölgelerden ayıran en önemli özelliklerdendir. Yemekler yapılırken çoğunlukla doğal gıdalar seçilir. Ben Diyarbakırlı olduğum için mutfağımızda bundan etkilenmiştir. Meftune gibi.

A. E. : Yemekleri yaşadıkları bölge olan Doğu kültüründen etkilenmiştir, benzerdir.

E. E.: Çok kendileri ne özgü olan kültürlerini bilmiyorum ama Anadolu'daki tipik yemekleri yapmışlardır. En belirgin özellikleri soğanı baskın bir şekilde kullanmalarındır.

S. A.: genellikle dağlarda-engebeli arazilerde yaşadıkları için daha çok etli (özellikle kırmızı et) yemekler tercih ederler. Meftune, güveç (tırşık) meşhur yemeklerindendir.

11. Zaza düğünleri diğer düğünlerden farklı mıdır? (Farklıysa farklılıkları neler?)

N. T.: Dersimde yemekli, davul ve zurnalı düğünler varmış.

S. E.: Farklılıkları olmayıp, Zazaların adetleri doğu kültürü ile aynıdır. Zaza adeti diye bir şey yoktur. Düğünlerde olan tek farklılıkta Tunceli kadınların düğünlerde giydiği kıyafetlerin farklılığıdır.

Ö. Y. : Şuan pek öyle olmasa da eskiden 3 gün süren bol katılımlı, bol oynamalı, bol yemekli düğünler yapılmaktaydı. Genellikle halay çekilir, zılgıt çekilirdi.

A. E. : Farklılık olarak giydikleri kıyafetler daha kapalıdır.

E. E.: Anadolu'daki diğer toplumlardan farklı düğünleri yoktur. Fakat eskiden düğünlere çok önem verirlerdi. Düğünler bir hafta sürer, kalabalık olur ve şenlik havasında geçerdi.

S. A.: Düğünleri daha çok davullu-zurnalı olur. Gelinleri genellikle at üstünde getirirler. Fakat son yıllarda bu geleneklerden eser kalmamıştır. Düğünlerde genellikle şehir geleneği etkindir.

12. Zazaların giyim kuşamları nasıldır?

N. T.: Erkeklerin şalvar giyip kadınların yazma taktığı bir giyimleri vardır.

S. E.: Doğu'dan bir farklılığı yoktur. Yöresel kıyafetler ise hala giyilmektedir.

Ö. Y. : Annelerimiz tülbent örter, fıstan adı verilen uzun elbiseler giyerlerdi. Dedelerimiz şalvar, yelek, gömlek giyer şapka takarlardı artık çok olmasa da bunu devam ettiren yaşlılarımız hala vardır.

A. E. : Genellikle kapalı ve bol giyinirlerdi 90'lardan sonra giyimlerinde değişimler olmuştur.

E. E.: Artık eski giyim kuşamları yok fakat eskiden şalvar, gömlek, yelek giyilirdi.

S. A.: Doğa şartları insanları yaşayışları üzerinde çok etkin olmuştur. Zazalar da çoğunlukla dağlarda yaşadığı için genellikle kalın giysileri tercih ederler. Bu onları soğuğa karşı korumaktadır.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç olarak hipotezlerimizin doğru çıktığı görülmektedir. Zazalar her konuda yeterli bir şekilde bilinmemekte ve Zazalar hakkında yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Tunceli ve diğer bölgeler arasında edindiğimiz bilgilere göre birçok farklılık bulunmaktadır. Ayrıca Zazaların Kürt olup olmadığı bilinmemekte bazı Zazalar kendilerini Kürt diye tanımlarken bazıları tanımlamamaktadır. Zazaların genelinin yaşadıkları bölge olan Doğu bölgesinden kültürel açıdan etkilendikleri görülmektedir. Farklı yaş gruplarından ve farklı eğitim seviyelerine sahip insanlara sorduğumuz sorulara verdikleri cevaplara bakarak yaşlıların daha çok şey bilmesi beklenirken onların daha az şey bildikleri ve bildikleri şeylerin de eski yaşam tarzları hakkında olduğu görülmüştür. Daha genç ve orta yaş grubuna sahip kişilerin bu kadar şey bilmesi de kültürlerini, geldikleri yerleri merak ettiğinin göstergesidir.

Öneriler

Çalışma, farklı demografik özelliklere sahip daha çok sayıda insana ulaşılarak daha kapsamlı hale getirilebilir.

Zaza dili ve kültürünün tanınması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Teknolojinin geliştiği ve sosyal medya araçları ile iletişimin kolay ve hızlı hale geldiği günümüzde bilgi paylaşımı daha hızlı gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle sosyal medya araçları yoluyla doğru bilginin aktarılması, Zaza dili ve kültürünün bilinmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında etkili olacaktır.

4. KAYNAKLAR

II Uluslararası Zaza Tarihi . Ve Kültürü Sempozyumu . (4-6 Mayıs 2012)

https://isamveri.org/pdfdr/D205195/2012/2012_WERNERE.pdf

Erişim Tarihi: 30.11.2023

ALANOĞLU, Murat, Zaza tarihi nasıl yazılabilir? tarihyazım ve kaynaklar üzerine

bir yöntem denemesi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1878449>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

ARSLAN, İlyas, Zaza dilinde lehçe farklılıkları, The Dialectological Differences Of

Zaza Language <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/549227#:~:text=Zaza%20Dilinin%20Leh%C3%A7eleri%20fonolojik%2C%20morfolojik,farkl%C4%B1%20B1klar%20ise%20fonolojide%20kendini%20g%C3%B6stermektedir.&text=Diyalektoloji%20%C3%A7er%C3%A7evesinde%20d%C3%B6rt%20%C3%B6nemli>

%20fonolojik%20%C3%B6zellik%20%C3%B6ne%20%C3%A7%C4%B1kmaktad%C4%B1
r%20(kr%C5%9F. Erişim Tarihi: 14.03.2024

Aydınlatılmış Onam Formu Örneği

<http://www.medicine.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/31/2013/11/Onam-formu-.pdf.pdf>

Erişim Tarihi: 14.03.2024

AYDOĞDU, Yusuf tarih-kültür-kimlik kavşağında bir Halk: zazalar

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319042>

Erişim Tarihi:22.02.2024

Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

https://etikkurulu.sakarya.edu.tr/sites/etikkurulu.sakarya.edu.tr/file/Bilgilendirilmis_onam_for mu.doc Erişim Tarihi: 14.03.2024

ÇAĞLAR , Ahmet, Sınıf öğretmenlerinin öğretimsel etkinliklerin yönetiminde dikkat çekme ve sürdürme davranışlarının incelenmesi <http://libratez.cu.edu.tr/tezler/7329.pdf>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

KESKİN, Mahmut, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2015, ss. 94

POLAT , Ayşe, Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2864483>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

GÜLDÜ, Yrd.Doç.Dr. Ö. Veri kaynakları verilerin toplanmasında kullanılan teknikler

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/107027/mod_resource/content/1/KONU%209.pdf

Erişim Tarihi: 30.11.2023

KANAT, Y. Batı kaynaklarında zazalar ve zazaca

<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/71161>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

KESKİN, M. Zaza dili (zaza language)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/220224>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

SILVERMAN, A. En iyi 25 yarı yapılandırılmış mülakat sorusu (örnekler)

<https://career.guru99.com/tr/semi-structured-interview-questions>

Son Güncelleme: 4 Kasım 2023

Zaza tarihi ve kültürü sempozyumu

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/KITAP/ekt0000134.pdf>

Erişim Tarihi: 30.11.2023

5. EKLER

Ek 1**ZAZA DİLİ VE KÜLTÜRÜ YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU**

Merhaba, ben, Bilim ve Sanat Merkezi Proje1 Programı öğrencisiyim. Sizinle tarafımdan yürütülen “Zaza Dili ve Kültürü” başlıklı araştırma için görüşme yapmak istiyorum. Bu araştırmanın amacı Zaza dili ve kültürü hakkında bakış açısı kazandırmaktır. Araştırmada sizden tahminen 30 dakika ile 1 saat (süreyi saat veya dakika olarak belirtebilirsiniz) ayırmanız istenmektedir. Çalışmada size yöneltilen sorulara sözlü yanıt vermeniz beklenmektedir. Bu nedenle ses kaydı alınacak, verdiğiniz cevaplar kayıt üzerinden çözümlenerek metne dönüştürülecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. Sorulara geçmeden önce bana sormak istediğiniz bir şey olursa yanıtlayayım. Katılımınız için teşekkür ederek izninizle sorulara geçmek istiyorum.

Katılımcının**Adı-Soyadı:****İletişim Bilgileri: e-posta:****Telefon:****Yaşı:****Cinsiyeti:****Eğitim Durumu:****Mesleği:****Yaşadığı Yer ve Aslen Nerele Olduğu:****SORULAR:**

1. Kimlere Zaza denir?
2. Zazalar nerelerde/hangi bölgelerde yaşar?
3. Zazaların tarihi hakkında kısaca bilgi verebilir misin?
4. Yaşadığınız bölgenin yaşayış biçiminiz ve kültürünüz üzerinde ne gibi etkileri oldu?
5. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında farklılıklar var mıdır? Varsa ne gibi farklılıklar vardır?
6. Zazalar hangi inanca (din/mezhep) bağlıdır? (Görüşülen kişinin isteğine bağlı olarak cevaplanabilecek sorudur.)
7. Zazalar yaşadığınız coğrafyada yeterince biliniyor ve tanınıyor mu?
8. Farklı bölgelerde yaşayan Zazalar arasında dil farklılıkları var mıdır? Var olduğunu düşünüyorsanız örnekler verebilir misiniz?
9. Zazaların gelenek ve görenekleri hakkında kısaca bilgi verir misiniz?
10. Zazaların yemek kültürü nasıldır?
11. Zaza düğünleri diğer düğünlerden farklı mıdır? (Farklıysa farklılıkları neler?)
12. Zazaların giyim kuşamları nasıldır?